चेतनकी पु० चेतनं करोति कृ-ड गौ० ङीप्। हरीतक्याम् राजनि०।

चेतना स्त्री चु० चित-युच्। १बुद्धौ २ज्ञाने ३चैतन्ये चिति स्वरूपज्ञानव्यञ्जिकायां प्रमाणासाधारणकारणिकायां ४चित्तवृत्तौ "चेतनानामधिष्ठानं मनोदेहश्च सेन्द्रियः। केशलोमनखाग्रान्तमूलद्रव्यगुणैर्विना" शब्दार्थचि० धृतवाक्ये केशादिव्यतिरिक्तस्यैव देहस्य चेतनाव्यञ्जकत्वमुक्तम्। गर्भस्थस्य सप्तमे मासि चैतन्ययोगः यथाह याज्ञ० "मनश्चैतन्ययुक्तोऽसौ नाडीस्नायुभिरायुतः। सप्तमे, चाष्टमे चैव त्वङ्मांसस्मृतिमानपि" असौ पूर्व्वोक्तो गर्भः सप्तमे मासि मनसा चेतनया च युक्तः" मिता०। "निमेषश्चेतना यत्र आदानं पाञ्चभौतिकम्" याज्ञ० "षष्ठस्तु चेतना धातुर्मन इत्यभिधीयते" भा० व० २०९ अ०। [जनि०। २ज्ञेये त्रि०।

चेतनीया स्त्री चेतनायै हिता छ। १ऋद्धिनामौषधे रा-

चेतस् न० चित-करणे असुन्। १चित्ते अमरः "चेतो नलं कामयते मदीयम्" "चेतोजन्मशरप्रसूनमधुभिर्व्यामिश्रतामाश्रयत्" नैष० "गच्छति पुरः शरीरं धावति पश्चादसंस्थितं चेतः" शकु०। २चित्तवृत्तौ निघ०। चित्तवृत्तेः सांख्यमते पौरुषेयबोधकरणत्वात् तथात्वम्। ३कर्त्तरि असुन्। ३ज्ञातरि त्रि०। भावेऽसुन्। ४चैतन्ये ५प्रज्ञायाम् न०।

चेतिष्ठ त्रि० अतिशयेन चेतयिता इष्ठन् तृणोलोपे तन्निमित्तकेटो निवृत्तिः णिलोपश्च। अतिशयचेतयितरि "क्रत्वा चेतिष्ठो विशामुषर्भुत्" ऋ० १।६५।५। "चेतिष्ठोऽतिशयेन चेतयिता" भा०। "वसुश्चेतिष्ठो वसुधातमश्च" यजु० २७।१५।

चेतोंऽशु पु० चेतसश्चैतन्यस्यांशुरिव जीवे रवेरिव चिदात्मकस्य पुरुषस्य चेतोरूपा जलार्कसमाः प्राज्ञतैजसविश्वभेदेन देवतिर्य्यगादिदेहभेदेषु विभाव्यमाना इति वेदान्तप्रकरणोक्तेस्तस्य तथात्वम्

चेतोजन्मन् पु० चेतसि जन्मास्य। मनोभवे कन्दर्पे "चेतोजन्मशरप्रसूनमधुभिर्व्यामिश्रतामाश्रयत्" नैष०। चेतोभवादयोऽप्यत्र।

चेतोमत् त्रि० चेतस्+अस्त्यर्थे मतुप् बा० न मस्य वः। १चेतोयुक्ते २चैतन्ययुक्ते। "चेतोमन्ति च सामानि धनुर्वेदश्च भारत!" भा० व०।

चेतोमुख पु० चेतोमुखं द्वारं यस्य। चैतन्यदीप्तेऽज्ञानवृत्तिप्रधाने प्राज्ञे" "आनन्दभुक् चेतोमुखः प्राज्ञः" इति श्रुतिः। चेतसो मुखत्वञ्च चेतःकारणाज्ञानवृत्तिमुखत्वात्।

चेत्तृ त्रि० चित-अन्तर्भूतण्यर्थे ताच्छील्ये तृन् वेदे नि० इड़भावः। ज्ञापयितरि। "स चेत्ता देवता पदम्" ऋ० १।३२।५। "चेत्ता ज्ञापयिता" भा० प्रक्रिया उक्तरूपैव

चेत्य त्रि० चित-कर्म्मणि ण्यत्। ज्ञेये। "तं त्राता चरणे चेत्यः" ऋ० ६।१।५। "चेत्येन हृदयं चैत्तः क्षेत्रज्ञः प्राविशद् यदा" भाग० ३।२६।५अ०।

चेदि पु० देशभेदे सोऽभिजनोऽस्य अणः. तद्राजाणश्च बहुत्वे लुक्। २तद्देशवासिषु ३तन्नृपेषु च ब० व०। "चेदिमत्स्यकरूषाश्च भोजाः सिन्धुकुलिन्दका" भा० भी० ९अ० जनपदोक्तौ। स च देशः शुक्तिमतीनदीतीरस्थः उपरिचरशब्दे १३२०पृ०। दृश्यम्। चेदि+स्वार्थे क। चेदिदेशे वृ० स० १४अ० कूर्म्मविभागे अथ पूर्व्वस्यामित्युपक्रमे "शौलिकविदर्भवत्सान्ध्र चेदिकाश्चोर्द्ध्वकण्ठाश्च"।

चेदिपति पु० ६त०। १उपरिचरनामके वसुभेदे उपरिचरशब्दे १३१९पृ० दृश्यम्। २दमघोषसुते शिशुपाले च। "एवं तेषु निवृत्तेषु क्षत्रियेषु समन्ततः। चेदीनामधिपोऽधावत् बलवानन्तकोपमः। दमघोषसुतो वीरः शिशुपालो महीपतिः" भा० आ० १८७अ०। चेदिपादयोऽप्यत्र "वसुपूर्णां च वसुधां वस चेदिषु चेदिप!" भा० अ० १०६अ०।

चेदिराज् पु० चेदिषु राजते राज-क्विप्। चेदिपतौ १उपरिचरवसौ २शिशुपाले च त्रिका०। "मा वेदि यदसावेको जेतव्यश्चेदिराडिति" माघः।

चेदिराज पु० चेदीनां राजा टच् समा०। उपरिचरराख्ये वसौ। तस्य भूमिविवरगतिकथादि भा० शा० ३३९अ०। "अजेन यष्टव्यमिति प्राहुर्देवा द्विजोत्तमान्। स च छागोऽजोज्ञेयो नान्यः पशुरिति स्थितिः। ऋषय ऊचुः। बीजैर्यज्ञेषु यष्टव्यमिति वै वैदिकी श्रुतिः। अजसंज्ञानि बीजानि छागं नो हन्तुमर्हथ। नैष धर्मः सतां देवा! यत्र बध्येत वै पशुः। इदं कृतयुगं श्रेष्ठं कथं बध्येत वै पशुः। भीष्म उवाच। तेषां संवदतामेवमृषीणाम् विबुधैः सह। मार्गागतो नृपश्रेष्ठस्तं देशं प्राप्तवान् वसुः। अन्तरीक्षचरः श्रीमान् समग्रबलवाहनः। तं दृष्ट्वा सहसा यान्तं वसुं ते त्वन्तरीक्षगम्।